Хто? Бліде обличчя в обводі густо пахкого хутра. Рухи сором’язкі й нервові. Вона послуговується лорнетом.

Атож. Говорить рвучко. Сміється рвучко. І так само рвучко стріпує повіками.

Письмо павутинчасте, подовгасті й витончені літери, в яких тиха зневага й упокореність: молода особа непересічного походження.

Мене підносить на легкій хвилі беземоційної мови: Сведенборґ, псевдо-Ареопаґіт, Мігель де Молінос, Йоахім Аббас2. Хвиля спадає. Її класна приятелька, вигинаючись гнучким тілом, муркоче безкостою віденською італійщиною: Che coltura!3 Довгі повіки стріпуються — жалке вістря оксамитових очей опікає і тремтить.

Високі підбори глухо поцокують лункими кам’яними сходинками. Зимне повітря в замку, кольчуги на стінах, масивні залізні шоломи над закрутами гвинтових баштових сходів. Легко поцокують підбори, звук високий і глухий. Там хтось унизу — він хотів би поговорити з вами, панно.

Вона ніколи не висякує носа. Манера висловлюватись: чим коротше, тим важливіше.

Заокруглена й дозріла: заокруглена різцем внутрішньородових шлюбів і дозріла в тепличній ізольованості своєї раси.

Рисове поле під Верчеллі4 повите кремовим літнім мревом. Обвислі криси капелюшка затінюють її силуваний усміх. Тіні миготять на силувано усміхненому обличчі, опеченому гарячим кремовим світлом, сірувато-сизі тіні попід вилицями, пасма жовткової жовтизни на вологому чолі, прогіркло жовчний гумор криється за легким прижмуром очей.

Квітка, що вона дала моїй доньці. Благенький дарунок, благенька дарувальниця, благеньке синьожильне дитя5.

Падуя далеко за морем. Мовчазний середній вік6, ніч, морок історії сплять під місяцем на Piazza delle Erbe7. Місто спить. З підворіть темних вулиць очі повій виловлюють блудолюбів. Cinque servizi per cinque franchi8. Темна хвиля чуття, ще, і ще, і ще.

Мій зір померк у мороці, померк,

Померк у мороці, любове.

Ще раз. Годі вже. Темна любов, темна жага. Годі вже. Морок.

Присмерк. Перехід через piazza. Сірий вечір спадає на розлогі шавлієво-зелені пасовища, безгучно покриваючи все сутінню і росою. Вона ступає за матір’ю незграбно і граційно, кобилиця веде своє кобилятко. У сірому присмерку звільна виокреслюються тендітні й округлі стегна, ніжна, гнучка й худа шия, прегарна голівка. Вечір, супокій, проблиск дива9. . . . . Агов! Стайничий! Агов-гов!10

Татусь і дівчатка спускаються з гори на санчатах: султан зі своїм гаремом. Шапки й куртки щільно облягають тіло, теплий від ноги язичок черевичка щільно перетянуто навхрест шнурівкою, коротка спідничина випинається на опуклостях колін. Білий спалах — сніжинка, снігопушинка:

Коли вона поїде знову прогулятись,

Чи зможу я її побачить?11

Я вибігаю з тютюнової крамнички й окликаю її. Вона обертається і пристає, аби вислухати мої плутані слова про уроки, години, уроки, години — і поволі її бліді щоки опалево рожевіють. Ні, ні, не бійся!

Mio padre12: вже найпростіші вчинки її неординарні. Unde derivatur? Mia figlia ha una grandissima ammirazione per il suo maestro inglese13. Обличчя літнього чоловіка — красиве, розпашіле, з виразно єврейськими рисами і з довгими сивими баками — обертається до мене, коли ми разом ідемо схилом униз. О! Чудово бо сказано: чемність, зичливість, цікавість, довіра, підозра, природність, стареча безпорадність, самовпевненість, відкритість, вишуканість, щирість, осторога, пристрасність, співчуття: чудова суміш. Іґнатію Лойола, та поможи ж мені!14

Це серце пройняте болем і смутком. Воно в любовних муках?

Тонкі хтиві сластолюбні уста: темнокрівні молюски.

З ночі й сльоти я підводжу погляд на повитий млою пагорб. Мла зависає над мокрявими деревами. Світло у горішньому покої. Вона вдягається до театру. Привиди у дзеркалі. . . . . Свічки! Свічки!

Миле створіння. Опівночі після концерту, простуючи вулицею Сан-Мікеле15 вгору, тихенько промовляю ці слова. Та не запалюйся так, Джеймсі! Чи ж не ти це блукав нічної пори дублінськими вулицями, жагливо повторюючи інше ім’я?16

Останки євреїв лежать навколо, гниючи в землі свого священного поля. Тут гробівець її родаків, чорний надмогильний камінь, безнадійна тиша. . . . . Привів мене сюди прищавий Мейсел. Він он за тими деревами стоїть з покритою головою над могилою своєї дружини-самовбивці, все ще дивуючись, як це жінка, що спала в одному з ним ліжку, дійшла до такого кінця17. . . . . Гробівець її родаків і її самої також: чорний надмогильний камінь, безнадійна тиша: все тут готове. Не помирай!

Вона підносить руки, силкуючись защібнути на потилиці чорну серпанкову сукню. Але хоч як натужується, це їй не вдається. Вона мовчки задкує до мене. Я підношу руки, щоб допомогти: її руки

опускаються. Я тримаю тонкі, як павутинка, крайчики сукні і, защібаючи сукню ззаду, бачу крізь прорізи чорного серпанку гнучке тіло під оранжевою сорочкою. Стьожки сповзають з плечей і сорочка поволі спадає: гнучка гладка голизна мерехтить сріблястою лускою. Сорочка помалу зсувається гладким вилощеним сріблом виточених сідниць і над борозенкою, де тьмяно-сріблясta тінь. . . . Пучки холодні, тихі й рухливі. . . . Дотик. Дотик.

Ледь чутний бездумний безпорадний і слабенький віддих. Але нахилися й почуй: голос. Горобець під Джаґернаутовою колісницею своїм трепетом благає буревладця землі18. Будь ласкав, пане Боже, велій пане Боже! Прощавай, велій світе! . . . . . Aber das ist eine Schweinerei!19

Величезні банти на її чепурних бронзуватих черевичках: шпори розпещеної пташки.

Пані їде швидко, швидко, швидко. . . . . Чисте повітря на гірській дорозі. Вільготно пробуджується Трієст: вільготне сонячне світло над хаотичним скупченням черепахуватих дахів, покритих брунастою черепицею; гурма розпластаних хробаків у чеканні національного визволення20. Красунчик підводиться з ложа жінки коханця своєї жінки: терноока господиня вже схопилася і снує туди-сюди з блюдечком оцтової есенції в руці ..... На гірській дорозі чисте повітря і тиша: тільки цокіт копит. Дівчина верхи на коні. Гедда! Гедда Ґаблер!21

Торгівці розклали на своїх вівтарях перші фрукти: зеленуваті ще цитрини, пацьоркові вишні, безстрамно розчервонілі персики зі стріп’ям листочків. Вуличкою, де обабіч лотки з парусиновим накриттям, проїжджає карета, спиці коліс поблискують на сонці. Дорогу! В кареті її батько з сином. У них совині очі й совина мудрість. Сов’яча мудрість в очах обидвох, задуманих над їхньою наукою. "Summa contra Gentiles"22.

Вона гадає, що італійські достойники мали підстави витягти з партеру Етторе Альбіні, критика із газети "Secolo", котрий не підвівся, коли оркестр заграв королівський марш23. Про це була мова за вечерею. Авжеж! Вони люблять свою батьківщину, якщо тільки певні, де саме їхня батьківщина.

Вона вслухається: дівчина ще й як розважлива.

Спідниця, підкинута рвучким порухом коліна; біле мереживо, окраєць спідньої спідниці, задертої трохи надміру; нога обвита павутинчастою панчохою. Si pol?24

Я стиха граю, легенько наспівуючи тужливу пісню Джона Давленда25. Гірке прощання: мені також не хочеться прощатись. Той вік тут і зараз. Тут очі, розчахнуті з мороку жаги, затьмарюють проблиск передсвіту, а блищики в них — від брудноти, якою повниться вигрібна яма перед палацом слинтявого Якова26. Тут бурштинові всі вина, приглушені ніжні мелодії, горда павана27, родовиті панії, що жадливими устами приманюють зі своїх лоджій, і сіфілісні бабеги, і молоді жіночки, поступливі власним спокусникам, яких у них без ліку28.

Над світанковим Парижем поволока вогкого весняного ранку, в якій пливуть слабкі запахи — ганус, волога тирса, гаряче хлібне тісто,— коли я перетинаю міст Сен-Мішель29, тільки-но пробуджені сталево-сині води студять мені серце. Вони хлюпочуть і припадають до острова, на якому люди живуть від кам’яного віку. . . . . Темно-рудуватий морок у просторому храмі з химерною ліпнявою. Холодно, як того ранку: quia frigus erat30. На приступках дальнього високого вівтаря, оголеного, мов тіло господнє, розпластались священнослужителі у тихій молитві. Над ними підноситься голос когось невидимого, що наспівно читає з Осії. Haec dicit Dominus: in tribulatione sua mane consurgent ad me. Venite et revertamur ad Dominum31. . . . . Вона стоїть поряд мене, бліда й промерзла, окрита сутінками з гріховно темної нави, тонкий її лікоть дотикається мого плеча. Плоть її ще пам’ятає дрож того вогкого мрячного ранку, квапливий рух смолоскипів, жорстокі очі32. Душа її

повна смутку, вона тремтить і ладна заплакати. Не плач за мною, о діво єрусалимська!

Я викладаю Шекспіра тямковитому Трієстові33: Гамлет, мовлю я, котрий якнайчемніше ставиться і до шляхетних панів, і до простолюду, грубуватий в стосунках лише з Полонієм. Розчарованому ідеалістові, йому, можливо, в батьках його коханої бачиться тільки гротескна спроба природи відтворити її образ34. . . . . Невже ви цього не завважили?

Вона ступає коридором поперед мене, і з кожним кроком поволі розсупонюється і опадає темний вузол її волосся. Воно поволі вивільнюється й опадає. Не вічуваючи цього, вона ступає переді мною, проста й горда. Так ступала вона у Данте, проста й горда, і так само, незаплямована ні кров'ю, ні насильством, простувала Беатріче, дочка Ченчі35, до своєї смерті:

.....Затягни

Мій пояс і волосся зав'яжи

Простим узлом.

Покоївка каже, що її, poveretta36, довелося зразу везти до шпиталю, і що вона, poveretta, сильно страждала, і що це дуже-дуже серйозно. . . . . Я віддаляюся від її спорожнілого дому. У мене таке відчуття, що я ось-ось заплачу. Але ж ні! Цього не може бути, щоб отак відразу, без жодного слова, без погляду. Ні, ні! Певно таки, моє чортове щастя не підведе мене!

Оперували. Хірургів ніж втявся в її нутрощі й вистромився, залишивши по собі свіжу гостру рану в неї на животі. Я бачу її округлі темні очі, сповненні страждання, — очі гарні, як в антилопи. О жорстока рана! Хітливий Боже!

Вона знов у своєму кріслі біля вікна, щасливі слова на устах, щасливий сміх. Пташка щебече після бурі, щаслива, що її мале безпретензійне життя вирвалося з пазуристих лабет епітелиптичного владики й життєдавця, щебече щасливо, щебече й джерґоче від щастя.

Вона каже, що якби "Портрет художника" був відвертий лише задля відвертості, то вона б запитала у мене, навіщо я дав його їй читати37. О, ти б спитала б, таки спитала? Пані едукована.

Вся в чорному вона стоїть біля телефону. Тихий осторожливий сміх, тихий плач, тихі слова, що раптово уриваються. . . . Parlerò colla mamma38. . . . Ходи! Ціп-ціп! Ходи! Чорна молоденька курочка налякана: трохи підбігає і раптом зупиняється, тихий осторожливий схлип: вона плаче за своєю мамою, огрядною куркою.

Гальорка в оперному театрі. Стіни в патьоках, на них проступає вільга. Симфонія запахів перетоплює в собі хаотичне згромадження людської плоті: кислий сморід пахов, вичавлені апельсини, затхлі масті для грудей, рідина розтирати тіло, сірчастий дух від часникової вечері, бридкі фосфоренційні гази, пряне пахно камеді, дразливі випоти дозрілих до заміжжя і вже заміжніх жінок, мильна смердота чоловіків. . . . . Цілий вечір я не спускав з неї очей, цілу ніч я бачитиму її: заплетене кружка́ волосся на маківці, оливкове довгасте лице, спокійні погідні очі. Зелена стрічка у волоссі і зеленим вигаптувана сукня: барва оманливої надії, яку дає рослинне люстро природи і буйна трава, це надмогильне волосся.

Мої слова в її сприйнятті: холодні гладенькі камінці, що тонуть у трясовинні.

Ці бліді холодні пучки пальців торкалися сторінок бридких і прегарних39, на яких моя ганьба пашітиме довіку. Бліді й холодні й непорочні пучки. Чи ж вони ніколи не грішили?

Її тіло не має запаху: квітка без аромату40.

На сходах. Холодна тендітна рука: сором’язкість, мовчання: темні, млостю наповнені очі: втома.

Виткі кільця сірих випарів на вересовому пустищі. Обличчя її, таке сіре й похмуре. Вогке й сплутане волосся. Її вуста лагідно доторкаються, чутно, як вона зітхає. Поцілувала.

Голос мій завмирає, поглинутий луною слів, як завмирав поміж лунких горбів обтяжений мудрістю голос Предвічного, коли він промовляв до Авраама41. Вона відкидається на подушки під стіною: риси одаліски в розкішній напівтьмі. Її очі ввібрали мої думки: і душа моя розчиняється в ній, і струменить, і ллє, і сочиться рідким і рясним сім’ям у вологу теплінь поступливо закличної теміні її жіночності. . . . . А тепер бери її, хто хоче! . . . .

Виходячи з будинку Раллі42, я раптом натикаюсь на неї, коли ми обоє подаємо милостиню сліпому жебракові. У відповідь на моє несподіване вітання вона відвертається й ховає чорні василіскові очі. E col suo vedere attosca l’uomo quando lo vede43. Дякую за влучні слова, мессере Брунетто.

Стелять мені під ноги килими для Сина Людського44. І чекають, коли я проходитиму. Вона стоїть у жовтуватому сутінку зали, на її похилих плечах плед від холоду; я зупиняюсь і здивовано оглядаюся, а вона недбало вітається зі мною і рушає сходами нагору, скоса приснувши в мене пекуче трутним позирком.

Дешеве зім’яте зелене покривало на канапі. Вузька паризька кімнатина45. Щойно тут лежала перукарша. Я поцілував її панчоху й крайчик темно-іржавої запорошеної спідниці. Це інша. Вона. Вчора прийшов познайомитись зі мною Ґоґарті46. Власне, через "Улісса". Символ інтелектуальної свідомості. . . . Отже, Ірландія? А чоловік?

Прогулюється коридором в пантофлях або грає сам з собою в шахи. Чому нас тут залишили? Щойно тут лежала перукарша, затиснувши мою голову між своїх горбистих колін. . . . Інтелектуальний символ моєї раси. Слухайте! Запався навислий морок. Слухайте!

— Хто зна, чи таку діяльність розуму або тіла можна назвати нездоровою… —

Вона говорить. Слабкий голос з-поза холодних зірок. Голос мудрості. Кажи далі! Скажи ще раз, хай я помудрішаю! Такого голосу я ніколи досі не чув.

Вона змііно підсувається до мене на тій дешевій канапі. Мені несила ані ворухнутися, ані озватись. Звивисте наближення зоревродженої плоті. Перелюбство мудрості. Ні. Я піду. Піду.

— Джіме, любий!.. —

М’які пожадливі уста цілують мене у ліву пахву. Звивистий цілунок розбурхує міріади кровоносних судин. Вогонь опікає мені жили. Я зморщуюсь, мов охоплений полум’ям листок! Вогненне жало вистрілює з моєї правої пахви. Зоряна змія поцілувала мене: холодна змія ночі. Я загинув!

— Норо!..47 —

Ян Пітерс Свелінк48. Через дивне ім’я давнього голандського музики вся краса давніє й даленіє. Я чую його варіації для клавікордів на давній мотив: Молодість минає. У тьмяному тумані давніх звуків з’являється слабенький проблиск світла: ось-ось озветься голос душі. Молодість минає: оце вже кінець. Цього більше ніколи не буде. Ти добре це знаєш. І що тоді? Пиши про це, хай тобі чорт, пиши! Що ж бо інше здатний ти робити?

"Чому?"

"Тому що інакше я не змогла б тебе побачити"49.

Минуще — простір — віки — тьмище зір — і зникомі небеса — безрух — і ще глибший безрух — безрух зникнення — і її голос.

Non hunc sed Barabbam!50

Неготовність. Голі стіни. Студене денне світло. Довгий чорний рояль: труна для музики. На його краєчку жіночий капелюшок, оздоблений червоною квіткою, і парасолька, складена. Її герб: шолом, червлень і тупий спис на щиті — чорного кольору51.

Прилога52: Люби мене, люби й мою парасольку.

Примітки

1. Назва твору (зіталійщене написання імені Джеймс як Джако́мо і автентичне написання прізвища Джойс), а також вживання в тексті стосовно героя розмовного імені Джім та пестливого Джеймсі і звертання до Нори (ім’я дружини письменника) дозволяє з великою правдоподібністю робити висновок про неприховану його автобіографічність. Це при тому, що цілу низку ситуацій в цьому творі, жанрово близької до новели (стилістично дуже своєрідної, з незвичною поетикою для літератури початку ХХ сторіччя), домислено і "доуявлено" на догоду композиційній цілості, але безвідносно до біографічних реалій автора.

Події, тут описані, відносяться десь так до проміжку між серединою 1911 року та серединою 1914-го, хоч реальна Амалія, дочка багатого трієстського промисловця-єврея Леопольда Поппера, була ученицею Джойса в 1907-8 роках (коли він заробляв собі на прожиття

викладанням англійської мови) і після 1909 року, за свідченням її родичів, з ним не зустрічалася.

Часом остаточного завершення цього твору відомий Джойсознавець Річард Елман (котрий уперше опублікував "Джакомо Джойса") вважає орієнтовно передосінь 1914 року. В усякому разі, у 1915 році Джойс, переїжджаючи з Трієста до Швейцарії, залишив поміж інших своїх паперів і автограф "Джакомо Джойса" братові Станіславу і пізніше ніколи вже до цього рукопису не повертався. (Тут і далі коментар перекладача).

2. Сведенборґ Еммануель (1688 — 1772) — шведський натураліст, теософ. Псевдо-Ареопаґіт (I стор.) — афінський єпископ Діонісій Ареопаґіт, що йому було приписано низку теологічних творів, написаних у V стор. Міґель де Молінос (1628-96) — іспанський містик і аскет, засновник квієтизму, релігійно-етичного вчення, в основі якого споглядальне ставлення до світу. Аббас Йоахім (1145 — 1202) — італійський теолог.

3. Яка культура! (італ.)

4. Верчеллі — місто на північному заході Італії.

5. У цих двох реченнях парафраз назви вірша Дж.Джойса "Квітка, дана моїй доньці" (1913) і повтор епітета "благенький", наявного в тексті цього вірша.

6. Обігрування терміну "середні віки" (стосовно історії) і "середній вік" (стосовно героя твору).

7. Буквально — "майдан трав" (йдеться про ринковий майдан у Падуї).

8. П’ять послуг за п’ять франків (італ.).

9. Цей абзац майже дослівно повторюється в 14 розділі роману "Улісс" (виданий 1922 р.).

10. "Агов!... Агов-гов!" — Ці вигуки нагадують перегукування Марцелла і Гамлета у сцені з привидом (Шекспір "Гамлет", дія I, сцена V).

11. Трохи змінені рядки з вірша англійського поета Вільяма Кавпера (1731 — 1800) "Джон Ґілпін".

12. Мій отче (італ.).

13. Звідки б це? (латин.) Моя дочка захоплюється своїм учителем англійської мови (італ.).

14. Іґнатій Лойола (1491? — 1556) — засновник ордену єзуїтів, автор твору "Духовні вправи" про систему виховання людської особистості в цілковитій покорі церковним вимогам. По допомогу до Лойоли звертається також герой "Улісса" Стівен, коли розмірковує про Шекспіра.

15. На вулиці Сан-Мікеле мешкала Амалія Поппер, одна з учениць Джойса, в яку він закохався.

16. Чи не ім’я Нори, своєї майбутньої дружини, повторював герой?

17. Це задокументований факт, коли така собі трієстянка Ада Мейсел справді наклала на себе руки в 1911 році.

18. Джаґернаут (точніше Джаґаннатха), дослівно "володар всесвіту", — одне з втілень Вішну-Кришни в давньоіндійській релігії. У найбільшому святі на честь Джаґернаута його статую вивозять на величезній 16-ті колісній колісниці, під яку часом кидаються в екстазі богомольці.

19. Та це ж свинство! (нім.).

20. У дещо перефразованому вигляді цей епізод — уже стосовно ранкового Парижу — повторено в 3 розділі "Улісса".

21. Гедда Ґаблер — героїня однойменної п’єси норвезького драматурга Г.Ібсена (1828 — 1906).

22. "Сума проти поган" — одна з основних праць філософа й теолога Томи Аквінського (1225? 1226? — 1274), в якій спробувано більш-менш раціонально викласти християнське віровчення. У Джойса в цьому реченні ніби іронічний натяк на іудейський талмуд.

23. Етторе Альбіні (1869 — 1954) — багатолітній співробітник римської соціалістичної газети "Аванті" ("Вперед"), якого тут помилково приписано до туринської газети "Секоло" ("Вік"). Згаданий епізод стався в театрі "Ла Скала", коли там давали доброчинний концерт на користь загиблих італійських вояків у загарбницькій війні в Лівії. Автор італійського "Королівського маршу" — композитор Джузеппе Ґабетті (1796 — 1862).

24. Точніше — "Si puo?" — "Дозвольте? (італ.). Це перші слова Тоніо в пролозі опери Руджеро Леонковалло (1857 — 1919) "Паяци".

25. Джон Давленд (1563? — 1626) — англійський лютніст і композитор. Можливо, тут натяк на твір Давленда "Тепер і справді я мушусь прощатись" або ж на "Прощальний вірш" англійського поета Роберта Герріка (1591 — 1674), слова з якого "не хочеться прощатись" збігаються з тим, що сказано у Джойса.

26. Англійський король Яків (точніше, Джеймс, 1566 — 1625) був нерішучий і сумнівний, як політик, чим і спричинено зневажливий епітет Джойса до цього монарха.

27. Павана — старовинний бальний танець.

28. Описово цей епізод пов’язаний з Ковен-Гарденом, площею в Лондоні, на якій у 1661 — 1974 роках існував головний ринок продовольчих товарів і квітів; довкруг площі були лоджії, про які згадує Стівен у "Портреті художника замолоду" (напис. 1904-14 рр.), де в трохи зміненому вигляді зустрічається такий саме опис.

29. Мабуть, не випадково наводяться у Джойса ці споріднені назви мосту Сен-Мішель у Парижі й вулиці Сан-Мікеле у Трієсті.

30. "Було бо холодно" (латин.; Євангеліє від Йоана, 18, 18) Тут і далі Біблія цитується за виданням: "Святе письмо старого і нового завіту", 1992: "Слуги і сторожа, що вогонь розклали, стояли там і грілися, було бо холодно".

31. "Господь сказав: У своїй біді шукатимуть мене ретельно. Ходіть, до Господа повернімося (латин.; Осія, 3, 1; 5, 15; 6, 1).

32. Дослідники вбачають тут натяк на сцену зради Ісуса Юдою: "І відразу ж, коли він ще говорив, прибув Юда, один з дванадцятьох, а з ним юрба з мечами та киями..." (Марко, 14, 43).

33. Лекції про В.Шекспіра Джойс викладав у Трієсті з листопада 1912 по лютий 1913 року.

34. Аналогічну думку висловлює Стівен в "Уліссі" у своїх розмірковуваннях про Шекспіра.

35. Йдеться про Беатріче, героїню "Божественної комедії" Данте, і Беатріче, героїню драми П.Б.Шеллі "Ченчі", засуджену на смерть за вбивство батька, котрий вчинив наругу над нею; наведена нижче цитата — з цієї п’єси.

36. Бідолашна (італ.).

37. На основі цих Джойсових слів Р.Елман вважає, що Амелія читала 3 розділ "Портрета художника замолоду", передрукований на машинці у червні 1914 року.

38. Поговори з мамою (італ.).

39. Протиставлення бридкого й прегарного, можливо, навіяне словами відьом у кінці I сцени I дії драми Шекспіра "Макбет"; в українських перекладах (і Ю.Корецького, і Бориса Тена) ці слова оригіналу передано не зовсім точно.

40. Не виключено, що цей образ запозичено з одного рядка 130 сонету Шекспіра.

41. Натяк на звертання Бога до Авраама (Буття, 12 і далі).

42. Йдеться про барона Амброджо Раллі (1878 — 1938), власника палацу на площі Скоркола в Трієсті.

43. "Вже сам погляд на неї отруює глядача" (італ.) — слова італійського перекладу книжки флорентійського письменника Брунетто Латіні (бл. 1220-94), написаної французькою мовою під час перебування його вигнанцем у Франції. Назва її — "Книжка скарбів", це своєрідне зібрання середньовічних знань.

44. Тут маємо іронічне переосмислення опису прибуття Ісуса до Єрусалиму: "А многота стелила свою одежу на дорозі, інші ж — віття, нарізане в полі" (Марко, 11,8).

45. На думку біографів Джойса, його паризька зустріч з Амалією — це уявний, сказати б, образ, а виразно заземлений антураж героїні

свідчить про те, що, чим ближче до кінця твору, постать її все більше депоетизується.

46. Олівер Джон Ґоґарті (1878 — 1957) — ірландський поет, дублінський лікар, друг і вічний сперечальник Джойса (а також прототип Бака Малліґана в "Уліссі").

47. Нора — ім’я дружини Джойса і водночас героїні п’єси Г.Ібсена "Ляльковий дім"; тут це ніби вияв розпачу й надії (втрата кохання і порятунок у коханні). Весь цей паризький епізод становить немовби начерк 15 розділу "Улісса", де змальовано сплеск розбуялої підсвідомості.

48. Ян Пітерс Свелінк (1562 — 1621) — голандський композитор і органіст; одна з його пісень називається "Молодість минає".

49. Цю фразу повторює героїня Джойсової п’єси "Вигнанці" (1918), але зовсім в іншому емоційному контексті.

50. "Не його, але Варавву!" (латин.; Йоан, 18, 40). Це наче вислів опосередкованого усвідомлення зрадництва кохання, кінця надій і сподівань. Звідси й образ роялю (трохи нижче), як "труни для музики" в уяві розчарованого в усьому героя.

51. Описаний тут герб збігається з гербом В.Шекспіра. З огляду на це можна вважати, що на відміну від заземлення образу героїні в попередніх епізодах, тепер її ніб підноситься до чогось "вічного" (єдність протилежностей, така притаманна поетиці й світобаченню Джойса).

52. Ця фраза, "прилога" (як називали в давнину додаток до основного тексту книги) — свідома іронізація сюжету від драматизму мало не до фарсу, характерна взагалі для Джойсового стилю, особливо в "Уліссі".